

SIR FREDERICK POLLOCK VE İNGİLİZ HUKUK İLMİ

(Doğumunun yüzüncü yıldönümü münasebetiyle)

Ord. Prof. Dr. Andreas B. Schwarz

Onbirinci yılına girmiş olan bu umumî konferanslarda şimdiye kadar yapıldığından daha fazla ilgi ile gözetilmeğe lâyık olan bir saha, muhtelif ilimlerdeki büyük şahsiyetlerin hâtırasını canlandırmaktır. Zira büyük araştırmacı ve mütefekkirlerde ilmin problemleri insanî bir cepheden görünmekte ve bu suretle - mücerret şekillerine nazaran - uzakta duranlara çok defa daha yakın ve câzip gözükmektedir [1]. Bununla beraber

[1] «İlmlerin tarihi, bunların üzerinde insanların çalıştığı gözetilerek yazılacak olursa, sırf keşiflerin ve kanaatlerin yanyana dizilmesine nazaran, çok başka ve fevkalâde istifadeli bir manzara arzeder»; her bir ilim tarihi için son derece alâkabahs olan «Materallen zur Geschichte der Farbenlehre» («Renkler Bilgisinin Tarihine ait Malzeme») adlı kitabının başlangıcında *Goethe* böyle demektedir. Bu noktaya muhterem meslekdaşım Prof. Alexander *Rüstow* lütfen dikkatimi çekti. Biyografik-şahsî mütalâa tarzı hukuk ilminin tarihinde güçde daha ziyade kendini kabul ettirmektedir; bunun önemine Türkiye'de Dr. M. Ferid *Ayiter* işaret etmiştir (Adliye Ceridesi 30 [1939] s. 375 ve m.)

Bu tetkik tarzı nispeten erken, *R. Stötzling* ile *E. Landsberg*'in «Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft» (Alman Hukuk İlminin Tarihi) adlı üç ciltlik temel eserinde bile (1850 - 1910), bilhassa Landsberg tarafından hazırlanan ciltlerde hükümünü göstermektedir. Fakat buna çok daha geniş ölçüde *Erik Wolf*'un «Grotius, Pufendorf, Thomasius. Drei Kapitel zur Gestaltgeschichte der Rechtswissenschaft» (1927) (Grotius, Pufendorf, Thomasius. Hukuk İlminin Şahsiyetler Tarihinde üç Fası) ve «Grosse Rechtsdenker der deutschen Geistesgeschichte. Ein Entwicklungsbild unserer Rechtsanschauung» (1939, daha sonra bir tab'ı daha çıkmıştır) («Alman Tefekkür Tarihinin Büyük Hukuk Mütefekkirleri. Hukuk Telâkkimizin Tekâmül Manzarası») adlı kitaplarında rastlanır. Fransız hukuk ilminin tarihi hususunda, Bordeaux'da Profesör olan Julien *Bonnetant*'in eserleri önemlidir: *La Thémis* (1819-1831), son fondateur Athanase Jourdan (1914); *La Faculté de droit de Strasbourg, ses maîtres et ses doctrines, sa contribution à la science juridique française du 19e siècle* (Toulouse 1916); *L'Ecole de l'Exégèse en Droit Civil* (1924); *Science du Droit et Romantisme* (1928); *La pensée juridique française de 1804 à l'heure présente I-II* (1933).

biz hukukçular için durum bu bakımdan da daha zordur, çünkü en büyük üstatlarımızın tesiri dahi - hukukun kendisinde olduğu gibi - ekseriya nispeten dar bir millî çevreye münhasırdır ve büyük hukuk âlimleri, ender haller dışında, büyük tabiat âlimleri, riyaziyeciler ve tıp âlimleri, keza büyük feylesoflar ve tarihçiler derecesinde aydın beşeriyetin müşterek manevî müktesebatına dahil değildirler. Mamafih kendi hukukunu kudretle geliştiren bir büyük hukukçu, bilhassa kendisinde hukukunun ve mensup olduğu milletin hususiyeti karakteristik şekide tecessüm ettiği takdirde, daha uzak çevrelerin de ilgisini üzerine çekmek talebini ileri sürer. Bugün kendisini anmak istediğimiz büyük İngiliz Sir Frederick Pollock böyle bir hukukçu şahsiyeti idi.

Bu anmaya doğrudan doğruya vesile olan hâdise, tam altı hafta önce vaki olan, doğum gününün yüzüncü yıldönümüdür; diğer taraftan ölümünün dokuzuncu yıldönümü üç gün evveldi, yâni 19 Ocak 1946 tarihine rastladı. Frederick Pollock 10 Aralık 1845 tarihinde, kraliçe Victoria'nın tahta geçmesinden bir iki yıl sonra, doğdu; netekim, 90 yaşında iken, kraliçe Victoria'nın torununun çocuğu olan kral Edward VIII. in, şimdiki Windsor dükünün, tahttan feragati hakkındaki kanunun şekli üzerinde ehemmiyetli bir tesir icra eden Sir Pollock ölümünden bir kaç yıl önce «Torunum için. Eski bir Victorialının hâtıraları» başlığı altında hayatına ait hatıraları neşretmiştir [2]. «Victoria'lı olan herhangi bir kimse varsa, ben bir Victoria'lıyım» [3]. Pollock bu eserinde torununa şunları söylüyor: Kraliçe Victoria devri, azmin, çabuk iş görmenin, birikmiş kuvvetlerin şiddetle meydana çıkmasının, kudretli bir teşebbüs ruhunun devri idi; bu devir, kraliçe Elisabeth devri gibi şerefli bir devirdi, insani, ilmi, ahlâkî, bedii, edebî ceht ve gayretle temayüz ediyordu» [4]. Pollock'un da, müstesna ölçüde çok cepheli olan büyük eserlerinin ekserisi, talihin kendisine hep yaver olduğu bu kraliçenin idaresi zamanında doğmuş ve olgunlaşmışlardır - o kraliçe ki Pollock kendisinden kırk yıla yakın bir müddet fazla yaşamıştır! Yirminci asrın, her tarafta genç nesillerle yaş-

İngiltere'de çok ileri olan biyografik literatür büyük hukukçular, bilhassa büyük hâkimler bakımından canlı bir gelişme arz etmektedir. İngiliz hukuk ilminin inkışaf seyri, esas şahsiyetleri dikkate alınmak suretiyle, bilhassa Sir William Holdsworth'un eserlerinde belirtilmiştir: *Sources and literature of English Law* (1925); *The Historians of Anglo-American Law* (1928); *Some Makers of English Law* (1938).

[2] Sir Frederick Pollock, *For my grandson. Remembrances of an ancient Victorian* (Londra 1933).

[3] a. g. e., s. VI.

[4] Pollock tarafından (a. g. e., s. XI), *Fredegond Shove'dan* (Christina Rossetti, Cambridge University Press 1931, s. 105) alınmak suretiyle zikredilmiştir.

lı nesiller arasında pek derin bir uçurum açmış olan büyük sosyal değişiklikleri ve dünyayı sarsan iktisadi ve siyasi buhranları ortasında, sağlam köklü İngilizin dahi geçmiş çağın emniyetini ve terakkiye inanan nikbinliğini hüznle andığı hissediliyor.

Geç ölümünden çok evvel bile Pollock'un itibarı ve mevkii, dünyayı kuşatan anglo-amerikan hukuku çevresinde ve onun dışında geniş sahalarda eşsiz sayılıyordu [5]. Üzerinde çalıştığı hukuk, inkişafında ve icraatında âmil olan hal ve şartlar, bizim burada ve berri Avrupa'nın bütün devletlerinde içinde yaşadığımız şartlardan sonsuz derecede ayrı idiler. Fakat eserlerinin mevzuları üzerindeki, uzun yıllar devam eden meşguliyetim, yaşadığı muhiti anlamak için sarfettiğim samimi gayretler, size onun şahsiyetini ve İngiliz hukuk ilmindeki rolünü canlandırmak yolundaki câzip teşebbüs için bana cesaret ve şevk verdi.

I

Pollock'un bu rolünü anlayabilmek için, hukuk ilminin inkişaf seyri bakımından İngiltere ile Garbî Avrupa kıt'ası arasında mevcut olan esaslı farkı vâzihan görmeğe çalışmalıyız. Bizzat Pollock bu farkı eserlerinden birinde isabetle şöyle ifade etmiştir: Berri Avrupa hukuk ilminin hareket mebdei esas itibarile akademiktir, yani ilmi, nazarîdir, İngiliz hukuku ilminin hareket mebdei ise kazaîdir, yani adli, amelidir [6]. Ortaçağın sonlarındanberi Avrupa karasında hukuk ilminin gelişmesi ayrılmaz tarzda üniversitelere bağlıdır. Onun yaratıcıları Bologna ve Padua'nın, Paris ve Bourges'un, Leipzig ve Heidelberg'in büyük hukuk bilginleridir. Buna mukabil İngiliz hukuku, İngiliz Common Law'u, başlangıcındanberi mahkemeler ve hâkimler tarafından yaratılan bir eserdi ve bugüne kadar böyle kaldı. Bu hukukun otoriteleri —İngilizce'deki teknik tâbiri «authority» dir— ilmi kitaplar değil, bilâkis hâkimlerin, eskidenberi müstesna bir itibar gören İngiliz hâkimlerinin, münazaalı taraflar arasındaki

[5] Ezcümle W. Holdsworth (The Historians of Anglo-American Law, 1928, s. 94), Sir Frederick Pollock'u «hayatta bulunan İngiliz hukukçularının en güzidesi» («the most eminent of living English lawyers») diye tavsif etmekte ve «Some Makers of English Law» adlı daha sonraki eserinde (1938, s. 289) onun hakkında şöyle demektedir: «Pollock çağının en büyük hukukçularından biri idi ve aynı zamanda hukuk dünyasında, hukuk tarihimizde esi olmıyan bir mevkie sahipti. Hassatan, Law Quarterly Review'da (53, 1937 Nisan sayısı) müteaddit mümtaz hukukçular tarafından Pollock'un ölümü üzerine nesredilen anma yazılarını krs.

[6] Pollock, «The Progress of Continental law in the 19th century» adlı külliyyatın (The Continental Legal History Series, London 1918) girişinde (s. XI).

davaları hal ve faslettikleri kararlardır [7]. Vakiya İngiltere'de de eski-denberi bir hukuk literatürü vardı, fakat itibar kazanan hukuk kitapları, teknik tâbiriyle «books of authority» (otorite kitapları), yani hukuk kaynağı olan kitaplar — *Glanvil*'in 12., *Bracton*'un 13. asırda yazdıkları eserler, *Littleton*'un 15. asırda yazdığı, feodal toprak hukukuna mütedair temel-eser, 16. asırdan 17. asra intikal sırasında Sir Edward *Coke*'un, Common Law malzemesini toplayan *Institution*'ları - nazariyatçı bilginler tarafından değil, büyük yargıçlar tarafından yazılmışlardı [8]. Bunun gibi hukukçuların yetiştirilmesi Avrupa karasında olduğu gibi üniversitelerde cereyan etmez, «Inns of Court» tesmiye edilen muhtar hukukçu loncalarının, tedrisatı tatbikatçılara tevdi edilen hukuk mekteplerinde vaki olurdu [9]. Berri Avrupa'da asırlarca müddetle tedrisat ve tahsilin sıklet merkezini Roma hukuku teşkil ediyor ve zamanın tahavvüllerine göre evvelâ skolâstik, sonra hümanist ilmin metodlarıyla icra olunuyordu; ilmi tabii hukuka ait yeni doktrin ilk defa orada sesini yükseltti ve bundan bir yanda felsefi, öbür yanda sistematik bir hukuk doktrini doğdu; nihayet orada geçen asrın başlangıcında bir tarihî hukuk ilmi, sonra bir mukayeseli hukuk ilmi meydana geldi [10]: Bütün bunlar uzun zaman İngiltere'de görülemiyor veyahut da yakın bir derecede dahi gelişme gösteremiyor.

Fakat 18. asrın ikinci yarısından itibaren İngiltere'de, üniversitelerde cereyan eden akademik bir hukuk ilmi faaliyetinin ilk hareketleri görülüyor; bunlar önce sistematik, sonra hukuk nazariyatı ve felsefesi ve nihayet tarih ve mukayese bakımından beliriyorlar.

İngiliz hukukunun gelişmesi hususunda herhalde ilk zikredilen âmil, sistematik bir hukuk doktrininin meydana gelmesi, en fazla önemi haizdir. İngiliz tatbikatçıları sınıfına mensup olan, fakat baro'daki (İngilizce: «Bar») avukatlık faaliyetinde mühimce başarılarından mahrum kalan Wil-

[7] Tafsilât için su Türkçe konferanslarımı krs.: «İngiliz Hukuku ve Kontinental Hukuk» (Ankara 1937), s. 12 d. ve «İngiliz Hukuku ve Roma Hukuku», Hukuk Fakültesi Mecmuası 1945 sayı 3-4; daha fazla tafsilât için «Das englische Recht und seine Quellen» - İngiliz Hukuku ve Kaynakları - adlı etüdümü krs. («Zivilgesetze der Gegenwart» cilt II, 1931, s. 14 dd.); burada literatür ve kaynak atıfları da vardır.

[8] Bu hususta W. *Holdsworth*'un 1 sayılı dip notunun sonunda adı geçen eserlerindeki izahları krs.; keza benim hülâsa izahatım: *Das englische Recht und seine Quellen*, s. 64 dd.

[9] Krs. W. *Holdsworth*, *Some Makers of the English Law* (1938), s. 46 dd.; *Sources and literature of English Law* (1925), s. 130 dd.

[10] Bu hususta, «Roma Hukuku Dersleri I» adlı kitabımda (tt. Dr. Turkan Rado, 2. tab'ı, İstanbul 1945, s. 182 dd.) ilim tarihine ait muhtasar izahları krs.

liam *Blackstone*, pedagojik ve tasvirî kudretini müdrik olarak Oxford Üniversitesinde tedaris mesleğine intisaba teşebbüs etti. Oxford'da ilk defa İngiliz hukukunu kürsü-mevzuu yapan takrirleri fevkalâde bir muvaffakiyete mazhar oldular. Viner tesisıyla kurulan İngiliz hukuku kürsüsünün ilk sahibi («first Vinerian Professor») *Blackstone* oldu [11]. Derslerinden, İngiliz hukukuna mütedair dört ciltlik büyük eseri meydana geldi; bunda, asırlar zarfında birikmiş olan meseleler hukukunun («case-law», buna hâdiseler hukuku da denilebilir) şekilsiz, muazzam kitlesi ilk defa ihata olunabilir, vâzihan kâbil-i idrâk, üslûp itibariyle yüksek bir seviye arzeden bir şekil iktisap etti. Bütün malzemeyi sistematik olarak toplıyan bu eser her ne kadar *Berri* Avrupa'nın çağdaş romanist sistematığı seviyesinde değilse de, bu romanist sistematik derecesinde hukuk prensiplerinin bünyesine nüfuzu ifade etmiyorsa da, gene çığır açan bir başarıdır; bunun sayesinde İngiliz hukuku öğrenilebilir ve öğretilebilir hale geldi, bunun sayesinde İngiliz hukukunun dünyada, bilhassa Şimalî Amerika'da kuvvetle yayılması kolaylaştırıldı; bugüne kadar yazılan, İngiliz hukukuna ait bütün sistematik kitaplar hep bu esere dayanırlar [12].

Blackstone, tarih içinde gelişmiş olan İngiliz hukukuna inançla bağlı ve hayrandı; bu hukuk ona, eşyanın tarih tarafından yaratılmış bir nizâmı olarak mükemmel görünüyordu. Fakat aynı çağda Avrupa karasında ananevî nizamlar taibî hukukun yükselen dalgaları arasında gitgide sallanmağa ve sarsılmağa başlıyorlar. Bu vaziyette İngiltere'de de muhalefet kendini göstermekte gecikmedi. Bu muhalefet, Avrupa karasındaki *Tenevür* hareketinin düşünceler âleminden değil, fakat, geleneksel olan her şeyi verdiği fayda ve arzettiği maksada uygunluk bakımından tenkide tâbi tutan İngiliz *Faydacılık* cereyanından (*Utilitarisme*, nefiye) doğdu [13]. Tarihi İngiliz hukukuna karşı savaş açan büyük faydacı münek-

[11] *Blackstone* için *W. Holdsworth*'un 9 sayılı dip notunda zikredilen eserlerindeki atıfları krs.; en yeni olarak *L. Warden*'in «*Life of Blackstone*» adlı biyografisi (1938); bu biyografiyi maalesef henüz elde edemedim; *A. V. Dicey*, *Blackstone's Commentaries*, *Cambridge Law Journal* IV s. 286/7; *L. H. Dunoyer*, *Blackstone et Pothier* (Paris 1927), 7 sayılı dip notunda zikredilen Türkçe konferanslarımda kısa atıflar vardır.

[12] Bilhassa *H. J. Stephen*'in, daima yeniden nesredilen, «*Commentaries on the Laws of England*» adlı dört ciltlik eseri (I. cildin 20. tab'ı 1938, diğer ciltler 19. tabıdan sonra tekrar çıkarılmamıştır) *Blackstone*'a dayanmaktadır.

[13] İngiliz faydacılığı hususunda krs.: *E. A. Albee*, *A History of English Utilitarianism* (New York 1902); *Leslie Stephen*, *History of English Thought in the 18th century* (London 1881), *The English Utilitarians*, 3 cilt (London 1900).

kit *Jeremias Bentham*'dı. O, müfrit telâkkileriyle Blackstone'un mutedil muhafazakârlığına karşı cephe alıyordu. Bentham, «en büyük sayıda insana en büyük saadeti» («the greatest happiness of the greatest number») vermeğe elverişli hukuku arıyor ve talep ediyordu; o, böyle bir hukuka hâkim olması gereken hukuk prensiplerini arıyordu; o, hukuk reformunun ve kanunlaştırmanın mübeşşiri, havarisi oldu. Bentham, harekete getiren ve hamle yaptıran kudrette bir şahsiyetti; nazariyatçı olarak değil, daha ziyade propaganda ve politika sahasında istidat gösteriyordu [14].

1826 yılında Londra Üniversitesi, eski üniversiteler karşısında modern ruhu gözetmek ve yaşatmak üzere kurulunca, Bentham etrafındaki faydacı çevreye bağlı ve kendisinde nazariyatçı istidadı bâriz bir hukukçu mütefekkir, *John Austin*, oraya çağrıldı [15]. Austin, Almanya'ya yaptığı ihzarî bir tetebbü seyahatinden sonra, Londra'daki derslerinde analitik yoldan hukukun mahiyetini ve umumî esas mefhumlarını mütalâa etti. Bu takrirleriyle Austin felsefî bir hukuk teorisinin, umumî bir hukuk doktrininin kurucusu oldu; o zamandanberi buna «Jurisprudence», hem, gerek Austin ve gerek daha önce Bentham tarafından tatbik edilen metot sebebiyle «analitik hukuk doktrini» («analytical jurisprudence») denmektedir [16].

Bentham'ın ve Austin'in doktrinlerinde tam mânasiyle rasyonalist, akılcı seciye üstündü; onlar tarihi inkâr ederek maksada uygun ve faydalı olanı arıyorlardı. Derin tezatlarla rağmen, kendilerinin kontinental tabii hukukla bir çok temas noktaları vardı [17]. Fakat gene aynı çağ

[14] Bentham hakkındaki zengin literatürün icinden krs.: *J. St. Mill*, *Dissertation and Discussions I* (1875), s. 330 dd.; *Leslie Stephen*, *English Utilitarians I* s. 169 dd.; *A. V. Dicey*, *Law and Public Opinion in England during the 19th century* (London 1914), s. 126 dd.

[15] Austin hususunda, dul karısı *Sarah Austin* tarafından kaleme alınmış olan, «*Lectures on Jurisprudence*» adlı esere ait biyografik girişi krs.; *Andreas B. Schwarz*, *John Austin and the German Jurisprudence of his time*, *Politica I* (London 1934), s. 178 dd.

[16] «*Jurisprudence*» in muhtelif istikametleri hususunda krs.: *Andreas B. Schwarz*, *Zivilgesetze der Gegenwart, Band - England* (Mannheim 1931), s. 69 dd.; *C. A. Allen*, *Jurisprudence - what and why?*, «*Legal Duties and other Essays in Jurisprudence*» adlı ciltte (Oxford 1931), s. 1 dd. En yeni olarak, 1946-da çok yaşlı iken vefat etmiş olan Cambridge'deki romanist *W. W. Buckland*'ın «*Some reflections on Jurisprudence*» adlı son küçük kitabı (Cambridge 1945) - ancak konferanstan sonra elime geçmiştir - analitik «*Jurisprudence*» problemleri hakkında fevkalâde derin ve ince tenkidî mütalâalar ihtiva etmektedir.

[17] Analitik «*Jurisprudence*» ile tabii hukuk arasındaki münasebet hususunda

hukukî rasyonalizm'in, Fransız ihtilâlinin taşkın, aşırı hareketlerinde beliren pratik neticelerinden korku ve dehşetle yüz çeviriyor, ve gene bu çağda Romantizm ve ondan meydana gelen Tarihi Hukuk Mektebi Kara Avrupasında Nur Çağının zihniyetine ve Tabii Hukuka karşı mücadele açıyor. İngiltere'de dahi tarihi reddeden bu rasyonalizm karşısında, tarihin kuvvetlerini hatırlıyan ve hatırlatan bir tepki kendini göstermekte gecikmedi. Darwin'in tekâmül teorisi, cemiyet ve hukuk problemleri karşısında bu suretle cephe alınmasını kudretle teşvik ediyordu [18]. Cambridge'in parlak bir talebesi olan ve henüz 25 yaşında iken orada Roma Hukuku Profesörlüğüne tayin edilen Henry *Maine*, 1861 yılında İngiliz dünyasını «Eski Hukuk», «Hukukun en eski Devri» («Ancient Law») adlı, yeni tarzda yazılmış muhtasar bir kitapla hayrete düşürüyor [19]. Fazla zengin değilse bile, çok cepheli olan bir bilgiden dâhiyane bir sezgi, bir intuition'la yaratılan, istişhatlar ve atıflar yapılmaksızın bir çırpıda ortaya dökülen bu kitapta Maine hukukun bazı büyük fenomenlerini - irsi intikal, mülkiyet, akit, suç - gelişmeleri bakımından inceliyor ve kendisince bilinen hukuk nizamlarının mukayesesi yoluyla bu fenomenlerin menseleri ve inkişafı hususunda kanuniyetleri bulmağa çalışıyor. Bu dahi cari hukukun doktrini karşısında hukuk teorisi, «jurisprudence» sayılıyordu, fakat tarihi reddeden rasyonalist, analitik hukuk doktrininden farklı olarak buna «tarihi hukuk doktrini» («historical jurisprudence») deni-

bazı noktalar için krs.: *Buckland*, a. g. e., bilhassa II. ve III. fasılda. Gerek bizzat Austin ve gerek halefleri tabii hukuk taraftarı olmayıp, tam mânasıyla pozitivist hukukçu idiler ve tabii hukuku hakir görüyorlardı; fakat onların fertçi-hürriyeteçi akıdeleri, gayri tarihî zihniyetleri, hukuk reformuna ve kanun koymağa olan temayüller, mücerret-nazarî tefekkür tarzları, sistemleştirme gayeleri onları muhteva ve usul bakımından kontinental tabii hukuk doktrinine önemli derecede yaklaştırmaktadır.

[18] Darwin'ci doktrin'in İngiltere'deki hukukî tarihçilik (Historisme) üzerindeki tesirine önce *Pollock*, *Oxford Lectures and other discourses* (London 1890), s. 41 d. ve yeni olarak da *W. Holdsworth*, *Some Makers of English Law* (1938), s. 239, 270/1, işaret etmektedirler.

[19] H. S. *Maine*, *Ancient Law, its connection with the early History of Society and its Relation to Modern Ideas* (1861). Çok nâfiz olan bu eser o zamandauberi müteaddit defalar nesredilmiştir, ezcümle 1906 yılında (ve daha sonra da çok defa) Sir Frederick *Pollock*'un bir girişi ve dip notlarıyla; hattâ bunlar müstaklil olarak da kitap halinde nesredilmiştir: *Introduction and Notes to Sir Henry Maine's «Ancient Law»* (3. tab'ı Londra 1914). Bu eser bir çok dile de tercüme edilmiştir; Fransızca'ya Courcelle-Seneuil tarafından çevrilmiştir (1875); Maine'in daha sonraki temel eserleri şunlardır: *Village Communities* (1871); *Early History of Institutions* (1875); *Early Law and Custom* (1883).

yordu. Böylece Maine, *Savigny* tarafından tesis edilen kudretli Alman Tarihi Hukuk Mektebinin en yüksek zirvesini artık aşmış bulunduğu bir devirde - hiç şüphe yok ki bu «tarihi hukuk doktrini», çok vâzih değilse bile, bu mektebin tesiri altındadır, mamafih bilhassa hukukî mukayese seciyesi itibariyle ondan gene geniş ölçüde ayrılmaktadır -, bir İngiliz Hukukî Tarihçiliğinin kurucusu olmuş ve İngiltere'de hukukî düşünme ve hukukî araştırma üzerinde teşvik yollu kuvvetli bir tesir icra etmiştir. [20].

Blackstone, Austin, Maine, bunların üçü de, mevzuu mahkemedeki mücadele olan pratik meslekte mühim muvaffakiyete nail olamayan ve bu sebeple kendilerini akademik ilmi faaliyete vakfeden hukukçulardır; bunlar İngiltere'de bir asır zarfında hukukun tetkik ve mütalâasında üç yeni istikameti geliştirmiş ve bunları üniversitelere tam mânasiyle kabul ettirmişlerdir. Bu üç istikamet - İngiliz hukukuna ait sistematik doktrin, umumî hukuk teorisi ve tarihi, mukayeseli hukuk araştırmaları - o zamandanberi devamlı olarak gözetilmekte ve geçen asrın son rub'undanberi *Sir Frederick Pollock*'un güzide âlim şahsiyetinde, âdeta bir ehram halinde birleşerek, bir zirveye yükselmişlerdir.

[20] Maine hususunda ve onun tarafından vücade getirilen istikamete dair, onu Oxford kürsüsünde istihlâf etmiş olan *Sir Frederick Pollock*'un çeşitli makalelerini krs.: *Sir Henry Maine and his Work* (1888), «Oxford Lectures and other Discourses»da çıkmıştır (London 1890, s. 147 dd.); *Sir Henry Maine as a Jurist* (Edinburgh Review 1893); 18 sayılı dip notunda adı geçen, Pollock'un, Maine'in «Ancient Law» adlı eserine yazdığı giriş; *For my grandson* (1933), s. 74 dd. Bundan başka, çok geniş olan literatürün içinden sunlar da zikredilmek gerektir: *Sir M. E. Grant Duff*'un «*Sir Henry Maine: a brief memoir of his life*» (1892) ve *C. K. Allen*'in *Legal Duties and other Essays in Jurisprudence* adlı eserde (Oxford 1931) Maine's «Ancient Law» adlı yazıları (s. 139 dd.). Maine'in, tefekkür tarihi bakımından selefleri olan şahsiyetlerle münasebetleri az aydınlanmıştır; esasen kitaplarında atıflar bulunmadığı için bu münasebetleri tespit etmek kolay değildir. (Onu alman tarihi mektebinden ayıran, kendisiindeki kuvvetli mukayeseli universalist temayüldür, krs. *A. B. Schwarz*, *Symbolae Friburgenses in honorem Ottonis Lenel*, s. 466). Konferanstan sonra meslekdaşım Profesör *Alexander Rüstow*, hiç şüphesiz isabetli olarak, bir yandan «Romantizme»in Almanya'da, Fransa'da ve İngiltere'deki, iptidal devirlerin tarihine ait temayülleriyle, öbür yandan 19. asrın ortasından itibaren etnolojik araştırmaların hedefleri (bu ikinci nokta hususunda krs. *R. H. Lowie*, *The History of Ethnological Theory*, New York 1937, bu eserde Maine için s. 49) arasındaki karabete dikkatimi çekmiştir. Hassaten krs.: *P. Vinogradoff*, *Historical Jurisprudence*, Introduction, Oxford (1923), s. 138 d.; *A. Dopsch*, *Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung I* (1923), s. 39 dd.

II

Önce Pollock'un gelişme tarzını, gençliğinde onu yoğurup şekil veren tesirleri tasvir edelim. Dünyanın belki de hiç bir memleketinde gelenek, maziden intikal eden şeylere muhafazakâr bir zihniyetle bağlılık, İngiltere'deki kadar kuvvetli değildir. Ortaçağdanberi devamlı olarak, âni ve kat'i değişikliklere uğramaksızın inkişaf etmiş olan, her mahkeme kararını bağlayıcı bir emsal olarak âti için tespit eden İngiliz hukuku bu muhafazakâr ananeciliğe dayanır [21]. Anane ruhu içtimai hayatın müesseselerine, parlâmentoya, mahkemelere, mekteplere, üniversitelere hâkim, bu ruh cemiyetin ve ailenin hayatına hâkim!

Denebilir ki az kimse Sir Frederick Pollock derecesinde eski büyük ananelerin içinde büyümüş, yetişmiştir. Çocukluk çağında bile, büyük İngiliz hukukçularının ananesi onun muhitini sarıyordu. Ecdadı yüksek hâkimliklerde bulunmuşlardı. Sir Pollock'un büyük babası yirmi yıldan fazla müddetle üç eski büyük Common-Law Mahkemelerinden birinde, ki bunlar bilâhara tek bir mahkemede birleştirildiler, reisti («Chief Baron of the Exchequer») - bunun ne kadar müstesna bir mevki olduğunu tasavvur etmek, İngiltere'nin hukukî hayatını yakından bilmeyenler için zordur! - ve torunu hususunda, ileride mühim bir hukukçu olacağı kehanetinde bulundu [22].

İngiltere'nin yüksek cemiyet tabakalarında, içtimai hayat için yetiştirme geleneğinin gereği olarak erkek çocuklar ana baba evinden uzaklaştırılarak bir yatılı umumî mektebe («Public School») verilirler. Onüç yaşında iken genç Pollock, bu umumî mekteplerin içinde en eski, en muteber, en kibar olanına, Eton mektebine girdi; Windsor'daki krallık şatosunun yakınında bulunan ve 15. asrın ortasında kral tarafından tesis edilmiş olan Eton mektebi İngiliz aristokrasisine ve zengin sınıflarına mahsus bir terbiye müessesesi olup, eski ananeieri tecessüm ettirir, klâsik hümanist terbiye idealini gözetip korur [23]. Orada Pollock dahi hümanist olarak yetişti, lâtin - yunan kültürünün sağlam temelini orada iktisap

[21] İngiliz hukukunun, bilhassa Case Law'un bu muhafazakâr karakteri hususunda 7 sayılı dip notunda adı geçen yazılarımı ve bu mecmuada (1945, sayı 3 - 4) çıkmış olan «İngiliz Hukuku ve Roma Hukuku» adlı makalemi krs.

[22] Bu ceddî hususunda krs.: Lord *Hanworth*'un «Lord Chief Baron Pollock» adlı biyografisi ve Sir Frederick *Pollock*, *For my grandson* (1933), s. 169 dd. Keza *Encyclopedia Britannica*'nın kendisi hakkındaki maddesi.

[23] Çok zengin olan literatürün içinden krs.: Christopher *Hussey*, *Eton College* (1922); R. A. *Austen-Leigh*, *Eton Guide*.

etti [24]. Oradan onsekiz yaşında iken Cambridge Üniversitesine geldi.

Üniversitelerin teşkil ettikleri büyük dünya camiası içinde iki eski kardeş Üniversite Cambridge ve Oxford eşsiz bir mevkie sahiptirler. Hakikatte her ikisi, birbirlerine yakın olarak meydana gelen, fakat birbirlerinden müstakil olan bir çok muhtar Kolejlerden mürekkep birer manzumedirler ve bunların yanında üniversite vahdet olarak ancak tâli bir ehemmiyeti haizdir. Bu kolejlerden her biri kendine mahsus küçük bir âlemdir, her birinin hususî tarihi ve bütün benzerliğe rağmen sağlam geleneği ve özelliği vardır. Hepsi de asırlardanberi müessesedir; harikulâde avluları, küçük kiliseleri, büyük koridorları, sevgi ve ihtimamla bakılan yemyeşil bahçeleri bulunan bu eski binalara giren yabancı kendini sihirli bir âlemde hisseder. Her tarafta manastırın ciddi, sessiz muhiti, zihni kuvvetleri toplamağa ve ilmi teemmüle dalmağa cezbeden sâkin bir hava hâkimdir; buna, hareketli sporlarda kuvvetini deneyen ve bunun zevkini bilen, hayata seven, beraberliği ve topluluğu arıyan gençliğin canlı tablosu bağlanıyor. Bütün bunlar, İngiltere'nin çok zengin olan millî tarihiyle derinden derine dokuludur. Zira İngiliz mazisinin hemen bütün büyük şahsiyetleri, bütün o devlet adamları, hâkimler, muharrirler, edipler, araştırmacılar bu yerlerden geçtiler, kabiliyetleri burada ilk parıltılarını gösterdi, burada istikbalin parlâmentocuları ve hatipleri ilk defa dikkati üzerlerine çektiler, burada bütün o şahsiyetler gerek münevver adamlar arasında ciddi ve nükteli konuşmanın ve gerek umumi münazaranın sanatını öğrendiler, burada onlar İngiliz centilmeninin son derece ananeye bağlı olan hayat üslûbunu elde ediyorlar [25].

Cambridge'e gelen herkes, eski binalarının cesamet ve heybeti sebebiyle bilhassa iki kolejden kuvvetli intibalar alacaktır, bunlar da King's College ve Trinity College'dir. Eton Mektebi gibi King's College de kral Henry VI. tarafından 15. asrın ortasında tesis edilmişti ve bu arada Eton'ın King's College için ihzarî bir mektep olacağı düşünülmüştü. Bu ananeye uygun olarak genç Pollock, Eton'lu («Etonian») olduğu için,

[24] Bu hususta krs.: *Pollock'un «For my grandson» adlı hatıratı* (1933), s. 20; Eton hususunda ve oradaki yetiştirme tarzı bakımından su yazıyı krs.: *K. W. Hamilton-Hoare, Eton Days* (bu yazı, Pollock'la hukukçu olarak çağdas ve Oxford'da meslekdaş olan ve orada Pollock'tan biraz evvel yetiştirilmiş bulunan bir zatın biyografisinde yer almıştır: *A memoir of Sir William Anson, Oxford 1920, s. 24 dd.*)

[25] Cambridge ve Oxford hakkındaki literatür ihata edilemeyecek kadar zengindir. Buna ait yazılar ve intibalar sayısız İngiliz biyografilerinde ve romanlarında yer almaktadır. Yabancı okuyucular için vaziyetli iyi karakterize eden bir eser sudur: *W. Dibelius, England* (2. tab'ı 1923) cilt II, s. 89 dd. Zengin malûmat ihtiva eden bir el kitabı sudur: *Handbook to the University of Oxford* (Oxford 1933).

King's College'e girmeliydi. Fakat babası ve büyük babası Trinity'de yetişmişlerdi ve bu vaziyette aile ananesi kolej ananesine üstün geldi. İhtiyar «Provost», yani King's College'in reisi - bu da itibarı yüksek olan bir mevkidir! - buna epeyce öfkelenmişti; netekim Pollock, hiç bir zaman King's College'e davet edilmediğini hayatının sonunda nükteli bir tarzda anlatırdı [26]. Hemen ikinci yılda, yeni âza kabul etmek hususunda çok müşkülpesent olan, talebe arasındaki küçük bir münazara kulübünün («Cambridge Conversation Society», hunlara kısaca «Havariler» denirdi) âzalığine seçilmiş olmasını Pollock bütün ömrü boyunca Cambridge'deki tahsil hayatı esnasında kaderin mes'ut bir cilvesi saymıştır. Burada aynı zihniyetteki kabiliyetli arkadaşlardan zengin teşvikler gördü [27]. Parlak imtihanlardan sonra 22 yaşında ilk akademik pâyeye (B. A., yani Baccalaureus Arteum pâyesine) iriştı ve bir yıl sonra Trinity'ye Fellow oldu. Hukuki mahiyetlerini tarif etmek zor olan Cambridge ve Oxford Kolejlere Fellow'lar arasındaki birliklerdir. Fellow'lar kolejin derece almış arkadaşlarıdır, bunlar Fellow'ların umumî heyeti tarafından seçilirler ve kendilerini araştırmalara ve kolej talebesini yetiştirmeğe vakfetmekte mükelleftirler.

Pollock Cambridge'de hukuk ilmini değil, klâsik dilleri ve felsefeyi tahsil etti. Asırlardanberi devam eden ananeye uygun olarak - hem Pollock'un gençliğinde bu anane daha bârizdi - hukukçu mesleği için gençler üniversitelerde değil, hukukçu loncalarında («Inns of Court») yetiştirilirdi. Ortaçağın İngiliz hukukçuları, başlarına buyruk kalmak, kendilerine mahsus mektepleri olabilmek ve bu sâyede üniversitelerin Roma hukuku tesirinden kendilerini muhafaza edebilmek gayesiyle bu loncalara çekildiler. Londra'nın ortasında bu dört eski, ihtirama lâyük, azametli hukukçu loncaları, Inner Temple'in, Middle Temple'in loncaları, Lincoln's Inn ve Gray's Inn, geniş bir saha kaplarlar. Büyük şehrin göbeğinde bu loncalar Cambridge ve Oxford kolejlere nazaran biraz kasvetli ve renksizdirler; mamafih loncalar eski tarz binaları, avluları ve küçük kiliseleriyle kolejlere hatırlatırlar. Burada, sayısız küçük bürolarda yanyana çalışarak, herhangi bir zamanda İngiliz mahkemelerinde iddia ve müdafada bulunmuş veya karar vermiş olanların hepsi asırlardanberi bir ara-

[26] Bu hususta ve umumiyetle Cambridge devresi için krs.: Sir Frederick Pollock, *For my grandson* (1933), s. 25 dd.

[27] *For my grandson*, s. 30 dd. ve *The Pollock - Holmes Letters* (1942) II s. 174. 221. Bu «Havariyun» kulübüne ihtiyar Pollock'un hâlâ ne kadar kuvvetle ve minnettarlıkla bağlı bulunduğu orada görülür; Pollock seksen yaşında iken 1928 yılında, hayatında ikinci defa olarak, senelik ziyafette riyaset makamında bulunuyor ve ziyafet nutkunu söylüyor.

da idiler ve bir arada kaldılar. Bunlar eski İngiliz hukukunun, geleneği asırlardanberi kudretle koruyan ve her yabancı tesiri savan hakiki kaleleridir. «Barrister» olmak, yâni İngiliz mahkemeleri huzurunda iddia ve müdafaada bulunmak isteyen - bu arada, temayüz ettiği takdirde, bu kimse ileride belki de hâkim olabilir -, loncalardan birine girmeli, bir barrister'in bürosunda pratik olarak çalışmalı, dört loncanın müşterek derslerine devam etmeli ve bilhassa, her trimesterde altı defa olmak üzere, on iki trimesterde («term» de) loncasının gece ziyafetlerine («dinner»lerine) iştirak etmelidir - evet, toplu olarak 72 defa loncasında akşam yemeğini yemesi lâzımdır; bu ilk bakışta bir garabet gibi görünüyorsa da, hakikatte bunun derin bir mânası vardır. Buraya dahil olmak, İngiliz hukuku hususunda rey sahibi olmak isteyen, önce bu gece toplantılarında bu muhterem korporasyonun eski ananesini teneffüs etmelidir [28].

Pollock'un ecdadı Inner Temple loncasına mensuptu, bu itibarla kendisinin Lincoln's Inn'e girmesi ailevi ananeye aykırı idi; Pollock daha sonra bu loncada, çok itibarlı bir mevki olan, idare heyeti âzalığine («Bench») geçti [30]. Genç talebe Lincoln's Inn'de, hukukçu olarak yetişmesinde belli başlı tesiri icra eden büyük hukukçulara rastlamak talihini buldu. Üniversite profesörlerini değil, fakat Nathaniel Lindley'i, daha sonraki Lord Lindley'i - bilâhara en yüksek hâkimlik mevkilerine yükselmiştir ve onun Barrister bürosunda genç Pollock pratik olarak çalışmıştır - ve büyük hâkim James Willes'i - ki ona icra-yi kaza için yaptığı seyahatlerde refakat etmiştir - Pollock bütün hayatınca kendisinin hukuk üstatları diye anmıştır [31]. Çok zor ve bizdekinden tamamiyle fark-

[28] İngiltere'nin hukuki hayatı ve onun tarihi bakımından fevkalâde büyük ehemmiyeti bulunan hukukçu loncaları («Inns of Court») hakkında da bütün bir kütüphaneyi dolduracak kadar çok literatür vardır. İngiliz hukukçularının hatıratından ve hukukçu biyografilerinden mürekkep zengin literatür de buraya dahildir. Bu cihetten bazı noktalar «İngiliz Hukuku ve Kontinental Hukuk» adlı Türkçe konferansında (Ankara 1937), s. 18 dd., belirtilmiştir. Fikir edinmek için ayrıca şu kitaplara bakılmalıdır: M. Garsia, A new guide to the Bar (London, Sweet and Maxwell); Sweet and Maxwell's Guide to the Legal Profession; P. Barton, Ch. Benham, Fr. Watt, The Story of our Inns of Court; «The little guides» adlı külliyatta The Temple ve Gray's Inn and Lincoln's Inn.

[29] For my grandson, s. 160.

[30] Bunun için bak.: Pollock'un For my grandson adlı hatıratı (1933), V. fasıl, s. 153 dd. Pollock-Holmes Letters'de de bir çok atıflar vardır; bunlar indekste Lincoln's Inn ve Inns of Court kelimeleri altında aranmalıdır.

[31] Lindley ve Willes için krs.: Pollock, For my grandson, s. 162 dd. ve «Principles of Contract» ile «Law of Torts» adlı eserlerinin daha eski tabılarına ait önsöz.

lı olan, İngiliz Case-Law'unu (Meseleler hukukunu) tatbik san'atını Pollock onlardan öğrenmiştir [32]. İngiliz adalarında tatbikatçılarda her zaman görülen tecerrüde (Isolationisme'e) kapılmamış olan ve rüiyet sahaları çok daha geniş olan bu hukukçulardan, harikulâde istidatlarla mücehhez genç, Roma hukuku ve kanahın ötesinde mevcut, bu hukuka ait parlak ilim hakkında malûmat alıyor, onlar Corpus iuris'e ve Savigny'nin eserlerine, aynı zamanda eski İngiliz hukuk kaynaklarının ehemmiyetine kendisinin dikkat nazarını çekiyorlar [33].

26 yaşında Frederick Pollock Cambridge'de Trinity College'de Fellow ve Lincoln's Inn'de Barrister olmuştu. Şimdi gene Cambridge'in tefekküre müsait sükûnetine dönüyor ve işte burada tam mânasıyla ilmi olan mesai devresi başlıyor; bu mesai bilhassa ilk otuz yıl zarfında şayanı hayret bir çok cephelilik ve derinlikle müterafik olarak âdeta fırtınalı bir velûdiyet içinde inkişaf ediyor.

III

Pollock'un ilmi mesaisinde mebdede ve hattâ umumî olarak merkezde cari İngiliz hukuku yer alır. 1876 yılında kendisinin Akit Hukuku (Principles of Contract) adlı eseri intişar etti; bu kitap bir kaç yıl önce, dünya harbi esnasında - demek ki ilk intişarından hemen hemen 70 yıl sonra - on birinci defa basıldı; bir yıl sonra, 1877-de, Şirket Hukuku (Law of Partnership) adlı eseri çıktı ve bu yakınlarda 14 . basımı yapıldı; arada bir çok başka kitaplar intişar ettikten sonra, 1887-de Haksız Fiiller Hukuku kitabı (Law of Torts) çıkarıldı, bu kitap bir kaç yıl evvel 15. defa basıldı [34]. Açıkça görülüyor ki, Pollock'un pozitif hukuka ait

[32] Nev'i şahsına münhasır ve müskül bir sanat olan, Case Law'u tatbik sanatı bugün hâlâ, Pollock'un gençlik çağındanberi üniversitelerdeki hukuk tahsili çok büyük terakkiler kaydettiği halde, üniversitede değil, fakat tatbikatta öğrenilmektedir. Amerika'da vaziyet tamamiyle farklıdır; orada İngiliz üniversitelerindeki vaziyetin aksine olarak «Law Schools» denilen hukuk fakültelerinin tedrisatına «Case Method» adını alan usul hâkimdir (bu hususta krs.: D. Schindler, Die Methode des Rechtsunterrichts in den Vereinigten Staaten: Die Case Method, Zürich Verlag Schulthess).

[33] Krs. Pollock, For my grandson, s. 166, 168; The Pollock - Holmes Letters II s. 112 ve orada, J. Sh. Willes'e mütedair sair atıflar.

[34] Bu bakımdan en önemli kitapların sırası şu idi:

Principles of Contract (1876, 11. tab'ı 1942-de P. H. Winfield tarafından hazırlanmıştır);

Digest of Law of Partnership (1877, 14. tab'ı 1944-te J. W. C. Turner tarafından hazırlanmıştır);

dogmatik mesaisinde siklet merkezini akitler ve haksız fiiller (contracts ve torts) teşkil ediyorlar; mamafih çalışmaları asla bunlara münhasır değildir. Roma hukukuna ait tasavvurların hâkim bulunduğu bizdeki sistematığe göre bu iki saha toplu olarak Borçlar hukuku diye adlandırılır. Pollock bir İngiliz borçlar hukukunun ilim sahasındaki yaratıcısı idi. Zira Blackstone'un eserinde bilhassa bir akit hukuku hiç bir suretle görülüyor. Orada akit, mülkiyet hukukunun küçük bir köşesinde gizli kalıyor. Blackstone'dan sonra gelen eserler, sadece kararlar külliyatı idi, prensipler değildi, Pollock akitlere ve haksız fiillere ait umumî prensipleri («general principles») geliştirdi [35].

Dikkate şayandır ki, Pollock, üstadı Nathaniel Lindley'e ithaf ettiği akit hukuku eserinin ilk basımlarında ona - aynen zikredelim - şu sebeple teşekkür ediyor: «Kuru ders kitaplarının şekilsiz karışıklığından Savigny'nin ebedî eserine dönmüş olmağı size meyduyum; şüphesiz bu eser çağımızda hukuk ilmi sahasında en büyük başarıdır ve başka sahalarda bile gerek edebî şekil ve gerek ilmî deha itibariyle onunla mukayese edilecek eser kolay bulunamaz. Eflâtun'un efsanesinde olduğu gibi, mağaranın gölgesinden çıkıp güneşin nurlu ziyasına kavuştum. Teferruatın çokluğu-burada düzenli fikirler ve berrak bir tasvir tarzı galebe çalıyor» [36]. İşte Pollock'un, Roma hukuku tarihçesi ve sistematikçisi olarak şöhret kazanan büyük Alman âlimi Savigny hakkındaki kanaati budur; muhakkak ki Savigny, diğer bazı İngiliz âlimlerine olduğu gibi, Pollock'a da örnek

Land Laws (English Citizen Series) (1882, 3. tab'ı 1895);

Law of Torts: The principles of obligations arising from civil wrongs in Common Law (1887, 14. tab'ı 1939-da P. A. Landon tarafından hazırlanmıştır);

Possession in the Common Law (Sir R. S. Wright ile birlikte) (1888);

Buna bir de, Hindistan'da cari bulunan hukuka müteallik kitaplar inzılam eder:

Law of Fraud in British India (Tagore Law Lectures 1894);

Indian Contract and Specific Relief Acts, with a commentary (Sir D. F. Mulla ile birlikte) (1905, 6. tab'ı 1931);

Indian Sale of Goods Act (Sir D. F. Mulla ile birlikte) (1933);

Indian Partnership Act (Sir D. F. Mulla ile birlikte) (1934).

[35] Bu hususta Türkçe konferansımı krs.: Mukayeseli Hukuk zaviyesinden İngiliz Borçlar Hukukunun ana hatları (tt. Dr. Halil Arslanlı) (Ankara 1941), bilhassa giriste.

[36] Bu parça «Principles of Contracts» in daha eski tabılarında giriste vardır, sonraki tabılarda yer almamıştır. Bununla beraber Pollock'un yaşlandıktan sonra da başka türlü düşünmediğini, For my grandson adlı hatıratındaki sözü gösterir (s. 168/9).

teşkil etmiş, ona teşvik ve ilham kaynağı olmuştu [37]. Pollock'un bu sözleri aynen kendisi hususunda da tekrar edilebilir: İngiliz meseleler hukukunda münderiç teferruatın, ihatası imkânsız çokluğu akitler ve haksız fiiller bakımından Frederick Pollock'un düzenli fikirleri ve berrak tasvir tarzı sâyesinde hüküm altına alınmıştır.

İngiliz mahkemelerinin tatbikatındaki eski bir âdete göre iddia ve müdafaada ve kararlarda yaşayan müelliflerin ilmi eserlerine değil, fakat yalnız mahkeme içtihatlarına dayanmak caizdir. Mahkeme tatbikatı kendine has hayati kuvvetlerle besleniyor ve çağdaş ilmin rekabetine müsaade etmek istemiyor [38]. Fakat Pollock'un akıtlere ve haksız fiillere mütedair eserlerine müellif henüz hayatta iken dahi mahkeme kararlarında dayanılırdı. Hakikatte bu eserler böylece «otorite kitapları» («Books of Authority») itibarını kazandılar. Bu arada aynı sahalara ait olmak üzere müteaddit mükemmel yeni kitaplar intişar etmiş bulunuyor. Fakat devamlı olarak yeniden basılmaları gösteriyor ki, Pollock'un eserlerindeki aktüel kıymete bu yeni eserler halel getirememişlerdir [39].

Bu suretle Pollock, vaktiyle Blackstone tarafından başlanılmış olan istikamet üzerinde İngiliz hukukunun yeni büyük sahalarına yeni metodlarla nüfuz etmiştir. 1882 yılında Blackstone'un Oxford'daki eski kürsüsüne («Vinerian Professor in English Law» kürsüsüne) tayin yapılması bahis mevzuu olunca, Pollock bunun için uygun adamdı. Her ne kadar kendisi de buna ihtimal vermiş görünüyorsa da, o bu mevkie tayin edilme-yip, Sir Henry Maine'in halefi olarak Oxford'daki hukuk ilmi veya hukuk doktrini («jurisprudence») kürsüsüne celbedildi [40]. İngiliz hukukunun dogmatikçisi olarak esasen şöhret kazanmış bulunan Pollock bu tarzda aynı zamanda hukuk nazariyatçısı olarak da kabul edildi.

Tetebbuları ve temayülleri dolayısıyla Pollock ötedenberi aynı zamanda feylesoftu. Beşeriyetin büyük feylesofları içinde onu en ziyade, o zamana kadar İngiltere'de pek az tanınmış olan, Panteizm'in ve riyazi

[37] Savigny'nin İngiltere'de ve başka taraflarda icra ettiği tesir hususunda şu yazımı krs.: «Einflüsse deutscher Zivilistik im Auslande», Symbolae Friburgenses in honorem Ottonis Lenel adlı eserde intişar etmiştir (Leipzig 1934). İngiltere'de bu bakımdan krs.: C. H. S. Fifoot, English Law and its Background (London 1932), s. 183 dd.

[38] Bu hususta «Das Englische Recht und seine Quellen» adlı etüdümdeki (Zivilgesetze der Gegenwart II, s. 63/4) atıflarımı krs.

[39] Krs. Sir W. Holdsworth, Some makers of English Law (1938), s. 289 d.; Lord Wright, Law Quarterly Review 53 (1937), s. 152.

[40] Bunun için krs.: The Pollock - Holmes Letters I, s. 19/20. Viner kürsüsüne maruf esas teşkilât hukuka âlimi A. V. Dicey gelmiştir (krs. R. S. Rait, Memorials of Albert Venn Dicey (1925), s. 84 d.

metodun feylesofu Spinoza cezbediyordu. Pollock'un, İngiliz borçlar hukukuna ve daha bir çok başka mevzulara ait büyük kitapları intişar ederken, 1880-de Spinoza'nın hayatı ve felsefesi hakkında bir kitap çıkarılması daima hayrete şayan bir vakıa kalacaktır; müteaddit defalar basılmış olan bu kitap Pollock'a Spinoza araştırmalarında daimî bir mevki temin ediyor [41].

İstidat ve temayülleri böyle olan bir şahsiyetin Oxford'daki hukuk ilmi kürsüsünde hukuk felsefesiyle de meşgul olması tabiidir [42]. Az zaman sonra, 1882-de, «Hukuk İlmi ve Ahlâk üzerinde Denemeler» diye bir kitap çıkarıyor [43]. Bir kaç sene sonra da, en muhtasar bir şekilde, Eflâtun'dan hal-i hazırın en yeni doktrinlerine kadar siyasi teorilerin tarihini çıkarıyor [44]. Nihayet «Hukuk İlminin İlk Kitabı» («First Book of Jurisprudence») adlı küçük, fakat mükemmel bir ders kitabı - ilk defa 1896-da çıktı ve ondan sonra çok defalar basıldı - hukukun, adaletin, hukuk ilminin ve ana mefhumlarının mahiyeti hakkındaki doktrini ortaya koydu [45]. Kendisinin bu eserde takip ettiği usul, Austin'in analitik metodu değildir; Pollock Austin'e karşı garip bir antipati duyuyor; bu, tarihî temayülleri bâriz olan kafaların inşaî akılçılık muvacehesindeki antipatisidir [46]. Pollock'un hukuk ilmi daha ziyade Oxford'daki selefi

[41] F. Pollock, Spinoza, life and philosophy 1880, 2. tab'ı 1899; ilâvelerle yapılan yeni tab'ı 1912. Pollock, Spinoza araştırmalarına ait bazı noktalardan «For my grandson» adlı kitabında (s. 108 d.) bahseder.

[42] Pollock 1883 yılında bu kürsüye çağrıldıktan sonra Holmes kendisine şöyle yazmıştır: «Bu kürsüye geçtiğinizden dolayı kendimi ve hukuk felsefesiyle ilgili herkesi kutlarım, çünkü bu sayede sizden, aksi halde ancak uykunuzdan veya başka işlerinizden zaman çalmak suretiyle başarabileceğiniz araştırmaları yapmanızı beklemek hakkını elde ediyoruz.»

[43] Essays in Jurisprudence and Ethics (London 1882).

[44] An Introduction to the History of the Science of Politics (London 1890, yeni tabıları 1911, 1920).

[45] A first Book of Jurisprudence for students of the Common Law 1896, 6. tab'ı 1929.

[46] Önsözde şöyle deniyor: «Bilgin okuyucular ve öğrenimde ilerlemiş talebeler kolayca anlayacaklardır ki, İngiliz veya «analitik» mektebin felsefesi benim tarzım değildir». Austin'in üslubuna, usulüne ve doktrinlerine karşı red yollu sert ve istihzalı tenkitler daima tekrar ediliyor; ezcümle son zamanlara ait olmak üzere Pollock - Holmes Letters'te de (I s. 71, 94) böyledir: «Austin'in kâfi hukuk bilmediğini söylemeniz beni inkisara uğrattı. Hakikatte onun hukuku çok acemicedir - Roma hukuku belki de İngiliz hukukundan daha kötüdür - ve nitekim bu sebeple kendisi yarı-aydın âmmeciler arasında bir şöhrete sahiptir», II, s. 283. Bazı noktalarda Pol-

Maine'in yolu üzerinde gidiyor, analitik spekülasyondan fazla, inkişaf ve tirelerinin mukayeseli tetkikine dayanıyor. Zira Pollock'un bütün hukuki tefekkürü her şeyden önce tarihe müteveccih [47].

Hukuk tarihçisi Pollock'tan bahsedilince, herkes Frederick Pollock ve Frederick William Maitland'ın iki ciltlik heybetli şaheserini hatırlar: I. Edward devrinden önceki İngiliz Hukukunun Tarihi; bu eser ilk defa 1895-te yâni Pollock'un en velût çalışmalarının ortasında intişar etmiştir [48]. Mamafih bu müşterek eserde, Pollock'un önsözde derhal belirtmiş olduğu gibi, Maitland'ın hissesi daha büyüktür. Kendisinden beş yaş genç olan arkadaşı Maitland Cambridge'de İngiliz hukuku Profesörü idi ve hasta ciğeri yüzünden 56 yaşında öldü; Pollock'un hükmüne göre bir dâhi olan Maitland eserin beşte dördünü, Pollock ise ancak beşte birini yazmıştır [49]. Fakat eser mesai birliği içinde tasarlanmış ve münakaşa edilmişti. Bu eser, İngiliz hukuk tarihinin büyük şaheseridir. Eserin mevzuu, İngiliz Common Law'unun meydana geldiği büyük Ortaçağ devridir [50]. Hukukun bünyesi icabı daima eski kararlar nazarı itibara alınmak gerektiğinden, İngiltere'de ötedenberi hukuk tarihine ilgi gösteril-

lock haklıdır; fakat Austin müstakil ve berrak düşünen bir mütefekkir ve İngiltere'de hukuk nazariyatı problematizliği için çıkışı o aemistir (en yeni olarak krs. W. Buckland, Some reflections on Jurisprudence 1945): Austin başka memleketlerde de yüksek takdir görmektedir (bilhassa krs.: F. Somló, Juristische Grundlehre 1917, s. 8 d.).

[47] Krs.: Pollock'un, 1882-1883 yıllarında Jurisprudence profesörü bulunduğu, Londra'daki University College'de verdiği açıs dersi: The methods of Jurisprudence (1882), ve Oxford'daki açıs dersi: English opportunities in Historical and Comparative Jurisprudence (1883); her ikisi, Oxford Lectures and other Discourses'te neşredilmiştir (1890); nihayet Oxford'daki ayrılış dersi: The History of Comparative Jurisprudence (1903), Essays in the Law'da intişar etmiştir (1922, s. 1 dd.). Önce Maine, sonra Pollock ve bundan sonra da Rus Paul Vinogradoff tarafından isgal edilen, Oxford'daki Jurisprudence kürsüsü esasen statüsü icabı birinci derecede tarih ve mukayeseli hukuk araştırmalarına ve ancak gerektiği takdirde, tâli olarak, felsefi araştırmalara da hizmet edecektir (bu kürsünün statüsü için Statuta Universitatis Oxoniensis'e, 1929, s. 75, bak).

[48] Sir Frederick Pollock ve F. W. Maitland, History of English Law before Edward I, 1895, 2. tab'ı 1898.

[49] Maitland için A. L. Smith'in (1908) ve Fisher'in iki biyografisini krs.; bundan başka W. Holdsworth'un bundan sonraki dip notunda adı geçen yazılarını. Pollock'un bu eserdeki hissesi için Holmes'a yazdığı mektuba bak.: Pollock - Holmes Letters I, s. 60/1.

[50] Krs. Holdsworth, Historians of Anglo-American Law (1928), s. 130 dd. ve Some Makers of the English Law (1938), s. 273 dd.

miştir [51]. Hukuk müesseselerinin inkişafını ve istihalelerini umumî tarihin seyrine bağlı olarak, sahih ve tam kaynak taharriyatına müsteniden kavramağa çalışan Tarihi Hukuk Mektebinin 19. asrın başlangıcında meydana gelmesindenberi hukuk tarihi ilminin gösterdiği parlak ilerleme İngiltere'de kendini bilhassa bu eserde hissettirmektedir [52].

Pollock'un, Common Law'un tarihine ait münferit yazıları sayısız denebilecek kadar çoktur [53]. Üslûbunun, kuvvetli tesirlerden içtinap eden renksizliğine ve kuruluşuna rağmen bütün yazılarında bu Common Law'a olan coşkun sevgisi, kendi hoşlandığı tâbiriyle «Hanımımız olan Common Law'a» («our Lady, the Common Law») sevgisi görülmektedir. Amerika'daki konferanslardan meydana gelen «Common Law'un Ruhu» («The Genius of the Common Law») adlı bir kitapta bu sevgi, Pollock'un üslûbunda pek tesadüf edilmeyen şu tesirli son cümlelerde ifadesini buluyor: «Şayet Common Law'da, fikrî mükemmeliyeti dışında, ayrı bir ilmin mevzuu olmasını gerektirecek bir fazilet varsa, o, kardeşinin hürriyet olması ve en büyük başarısının hürriyet ruhu içinde gerçekleştirilmiş bulunmasıdır. Bu ruhu sâyesinde Hanımımız («our Lady») hizmetkârlarına, kırallar önünde hakikati söylemek, istibdat ve tahakkümün keyfiliğine sed çekmek ve müsavi umumî adalet ve nizamlı hukuk idealini dünyanın her tarafına götürmek için cesaret vermiştir» [54]. Görünüşe nazaran Pollock da, dünyayı fetheden İngiliz hukukunun, keza dünyayı fetihmiş olan Roma hukukuna nazaran insanları hürriyet faziletine daha ileri derecede ehil kıldığı yolundaki, en son zamanda İngiltere'de yeniden hararetle taraftarlar bulan telâkkiye meyletmektedir. Burada bu meseleyi münakaşa etmek istemiyorum ve münakaşa edemeyeceğim [55]. Ayrılık ve benzerliklerinden bir yıl önce gene burada bahsettiğim Roma hukuku ve İngiliz hukuku, beşeriyetin herhangi başka bir hukuk nizamından çok daha ileri ölçüde yüzyıllar devam eden milli tarihin mahsulü idiler; ve ancak böyle bir hukuk. Pollock'un biraz evvel zikredilen sözlerinde ifadesini bulan kuvvetteki bir sevgiyi ve bağlılığı tab'asında yaratabilir [56].

[51] *Holdsworth, Historians fasıl I.*

[52] *Holdsworth, Makers of the English Law s. 265 dd.*

[53] En mühimleri *Holdsworth* tarafından, 50 sayılı dip notunda adı geçen yerlerde gösterilmiştir.

[54] *Pollock, Genius of the Common Law (1912), s. 124.* Pollock'un Common Law'a olan coşkun sevgisi için krs.: *C. P. Harvey, Modern Law Review 7 (1944) s. 48*

[55] *A. B. Schwarz, İngiliz Hukuku ve Roma Hukuku, Hukuk Fakültesi Mecmuası 1945, sayı 3-4.*

[56] Metinde bahsi geçen, İngiliz hukukunun Roma hukukuna göya tefevvük ettiği mülâhazası en son zamanda kanaatimce *E. Wingfield-Stratford'un «The Foun-*

IV

Pollock'un hukukçu şahsiyeti bütünü itibariyle her şeyden önce büyük akademik hukuk âlimi şahsiyetidir: Başlangıçta da ifade edildiği gibi, İngiltere'de geç inkişaf eden ve Blackstone, Austin ve Maine ile başlayan bu tip Pollock'ta en yüksek tekâmüle ulaşıyor. Hukuk dünyasında istidat ve kabiliyetler pek mütenevvidir: Papinianus'un meseleleri halletmek sanatı ki, Roma'nın klâsik hukukçularında ve İngiltere'nin büyük hâkimlerinde belki en yüksek mertebesinde tecelli etmektedir; mahkeme önünde iddia ve müdafaa ve taraflarla istişare kudreti; akıl ve hikmete dayanarak kanun koymada, nizamı önceden tahayyül ve tekniği isabetle istimâl kabiliyeti; ve nihayet ilmî hukuk araştırmaları ve akademik hukuk tedrisatı. Bütün bunlar için çok farklı fikrî istidatlar şarttır. Bunların hepsinden Pollock'ta bir parça mevcuttu. İngiliz hukukçusu olarak tabiatıyla meseleler halleden bir hukukçu idi, İngiliz meseleler hukukunun («Case Law'unun») hususiyet arzeden tekniğini seviyordu ve en mühim İngiliz kararlar külliyesi olan Law-Reports'un uzun yıllar için mes'ul muharriri sıfatını taşıdığından, onyıllarca İngiliz meseleler hukukunun en yüksek râsıt mevkiinde bulundu [57]. Her Barrister gibi onun da Lincoln's Inn'de, Old Square 13-te bürosu vardı; fakat akademik selefleri Blackstone, Austin ve Maine gibi Pollock'un da adli mücadeleye fazla kabiliyeti yoktu [58]. Deniz hukukunu tatbik eden bir hususî mahkemede («Admiralty Judge of the Cinque Ports») hâkimdi; bu, onu memnun eden bir mazhariyetti, fakat kendisi için pratik olarak hemen hiç bir işi mucip değildi [59]. Pollock kanun tasarıları hazırladı, Şirketler Kanunu («Partnership Act») ve Hindistan'a mahsus Haksız Filler Kanunu için projeler yaptı [60]. Fakat bütün bunlar ve daha başka cihetler de, kendisinin her şeyden evvel Cambridge ve Oxford'un hukuk âlimi bulunmuş

dations of British Patriotism» adlı kitabında fazla mübalâğa edilmektedir; bu kitap «Geist und Werden England» başlığı altında Almanca olarak da intişar etmiştir (Zürich 1944; Bayan W. Röpke tarafından tercüme edilmiştir); mütercem esere bir giriş yazan Prof. Wilhelm Röpke bu noktânazara karşı isabetli mütalâalar serdetmektedir.

[57] Law Reports muharriri olarak icra eylediği faaliyet hususunda bak.: Pollock, For my grandson, s. 184 dd., keza «Essays in the Law» da (1922, s. 242 dd.): English Law Reporting.

[58] Krg.: Lord Maughan, Law Quarterly Review 53 (1937) s. 171.

[59] Bunun için krg.: Pollock - Holmes Letters I, s. 214/5.

[60] Haksız fillere mütedair kanun projesi ek olarak Law of Torts'da vardır. Pollock'un teğrîl ihaliyeti için krg.: Holdsworth, Some Makers of English Law, s. 289.

olması önünde ehemmiyetini kaybeder. Ve burada da öğretici olmaktan çok daha ileri derecede araştırmacı idi.

Beni yalnız bir tek şahsî hatıra Pollock'a bağlar. Çok uzun yıllar önce, 1908 tarihli Beynelmîl Berlin Tarihçiler Kongresinde, henüz talebe sayılabileceğim bir çağda, isminin büyüklüğü beni âdeta seziş yoluyla cezbetti ve bir konferansını dinlemeğe gittim; bu konferanstan fazla bir şey anlayamadım ve herhalde şunu aslâ hatırıma getiremezdim ki, doğumunun yüzüncü yıldönümü münasebetiyle Justinianus'un şehrinde onun hakkında konuşacağım [61]. Victoria devrinin İngilizlerinde görülen favorileri olan kısa boylu adam, monoton ve daha ziyade zayıf bir sesle konferansını önündeki müsveddeden okuyarak veriyordu. Riyaset makamında, millî bir Alman hukuku için savaşıyor büyük âlim Otto von Gierke oturuyordu; onun ideali, Ortaçağın ananeilerini yaşatmağı ve geliştirmeğı ve Roma hukukunun tesirini defetmeğı bilen İngiltere'deki kadar saf bir hukukî tekâmülün Almanya için de tahakkuku olmak lâzımgeliyordu [62]. Konferanstan sonra uzun sakallı, kırışık yüzlü, heybetli toytonun (Teutone) yerinden kalkarak, İngiliz Common Law'unu tecessüm ettiren adama tesirli ihtiramını arzetmesi bende silinmez bir hatıra bırakmıştır. Pollock'un herhalde sözleriyle geniş bir dinleyici kitlesini cezbetmeğe veya coşturmağa kabiliyetli olmadığı yolunda, orada edindiğim intiba, o zamandanberi vuku bulmuş olan müteaddit hususî ve umumî beyanlarla teyit edilmiştir [63]. Pollock ilerlemiş olanlar için çok iyi bir yardımcı ve yol gösterici idi, fakat ders salonunun hocası değildi. Esasen bundan zevk de almıyordu ve bu sebeple kendisi yirmi yıllık faaliyetten sonra, 58 yaşında iken, Oxford'daki kürsüden çekildi [64].

Ona hukuk âlimi seciyesini veren, izahlarımızdan da anlaşıldığı üzere, bizim sistematik hukuk dogmatığı dediğimiz çalışma tarzıyla hukuk tarihinin ve hukuk felsefesinin ahenkli imtizacıdır. Bu arada, daha evvel de işaret edildiği gibi, tarihî cephe faiktir. 19. asrın Tarihi Hukuk Mektebi, hukuk üzerindeki ilmî çalışmanın ancak tarihî temel üzerinde mümkün olduğu kanaatini geniş ölçüde kabul ettirdi; ve netekim hukuk sistematığı ve hukuk tarihi gibi birbirlerinden çok farklı iki fikrî istika-

[61] Pollock'un Berlin'de vermiş olduğu, «Government by Committees in England» adlı konferans «Essays in the Law» da intisar etmiştir (1922, s. 110 dd.).

[62] Dikkate sayandır ki, Gierke bütün hukuklar ve bilhassa bütün cermen hukukları bakımından üstün bir bilginlik arzettiği halde, İngiliz hukukunu tamamiyle araştırmalarının çerçevesi dışında bırakmıştır; ağılebi ihtimal bu hukukla, kendi ölçülerine uygun bir ünsiyet peyda ettiğine kani değildi.

[63] Krs. Holdsworth, Some Makers of the English Law, s. 287 d.

[64] Krs. Pollock - Holmes Letters I, s. 81 ve 110.

metin kendilerinde imtizaç etmiş olması, Savigny'nin ve haleflerinin mühim bir hususiyetini teşkil ediyordu [65]. Bu fikri tarzı Pollock İngiltere'de temsil ediyor ve bu meyanda kendisinde, Tarihi Mektebin çok ihmal ettiği, hattâ hor gördüğü felsefi unsur da inzimam ediyor [66]. Böylece Pollock hakikaten Blackstone, Austin ve Maine'in ananelerini şahsında topluyor, fakat bilginlik ve araştırma kudreti itibarıyla onlardan çok ileri gidiyor. Belki de, bu üç ayrı istikametın Pollock'ta mesut şekilde birleşmiş olması bakımından onu, Türkiye için mahsus derecede yakınlık arzeden bir Berri Avrupa hukukçusuyla, Türkiye'nin iktibas ettiği İsviçre Medeni Kanununu yaratmış olan Eugen Huber ile mukayese etmek mümkündür; mamafih, her ikisi aynı derecede muhafazakâr olan bir halk ruhunun karakteristik mümessilleri bulunan İngiliz ve İsviçre'li bunun dışında birbirlerinden pek uzaktırlar [67].

Pollock hukuk âlimi sıfatıyla müstesna ölçüde çok cepheli olduğu gibi, insan olarak çok daha ileri derecede böyle idi. Kelimenin en asil mânâsında tahsil ve terbiye görmüştü. Eton talebesi ve Cambridge'in, klâsik tahsili yapan şakirdi («Classical Scholar») hakiki bir filologdu, mükemmel lâtince ve yunanca biliyordu. Homer ve Thukydidés'in, Yunan feylesoflarının ve trajedi ediplerinin heyecanlı hayranı idi; yalnız İngilizce mükemmel şiir yazmakla kalmıyor, aynı zamanda Lâtince, Yunanca, Almanca ve Fransızca da mısralar yazabiliyordu, Shakespeare'i olduğu kadar, Dante ve Goethe'yi tanıyordu, Şark dilleri hakkında bilgi sahibi idi ve biraz matematikten anlardı. Kitap okumak hususunda hudutsuz bir temsil kabiliyeti vardı. Bütün güzel sanatların meraklısı idi, Bayreuth'teki Wagner temsillerinin müdavimi idi, resimden ve tiyatrodan anlardı, bundan başka İsviçre Alplerinde yüksek cumudiyelerde dağ sporu yapmak ona coşkun bir zevk verirdi, hattâ kendisi dağcılığın tarihi üzerine de bir kitap yazdı, ateşin bir eskrimci idi ve Oxford'da bir eskrim kulübü kurdu [68]. Bu çok cepheliliği karşısında ona haklı olarak bir Rönesans şah-

[65] Bunun için *Symbolae Friburgenses in honorem Ottonis Lenel* adlı eserdeki izahatımı krs., s. 429 dd.

[66] Her türlü felsefenin Alman Tarihi Mektebi tarafından hakir görülmesi ve bu mektebin en yüksek inkışafı arzettiği sırada hukuk felsefesinin tedennisi ma'lûm bir vakıadır. Bununla beraber Alman metafiziği mânâsında hukuk felsefesi İngiltere'de hemen hiç bir zaman yoktu.

[67] Eugen Huber hususunda Hukuk Dünyasındaki makalemi krs. (1945, sayı 4-5); Huber'de bu üç ayrı ilmi istikametın birleştiği orada belirtilmiştir.

[68] Pollock'un dağcılık ve eskrim merakı için bak.: *For my grandson*, s. 201 d., keza «Early History of Mountaineering» adlı kitabı (Pollock - Holmes Letters I, s. 41).

siyeti denmiştir [69].

Bu mizaçta bir adamın bütün memleketlerdeki en ileri çağdaşlarla münasebettar bulunmuş olması tabiidir [70]. Arkadaşlıklarından bilhassa biri temayüz ediyor ve ilim için de ehemmiyet ifade ediyor: Amerikalı hukukçu Oliver Wendell *Holmes* ile olan arkadaşlığı. *Holmes* kendisinden takriben beş yaş büyüktü ve ondan iki yıl evvel, 1935 senesinde, 94. doğum gününün arifesinde, öldü. Bu Amerikalı hukukçu Şimali Amerika'nın dahilî harbinde savaşmıştı, erkek olarak kadınların sevdiği gösterişli bir şahsiyetti, Harvard Üniversitesinde hukuk profesörü oldu, fakat sonra hâkimlik mesleğine geçti, Massachusetts devletinde yüksek hâkimdi ve sonra otuz yıl müddetle Birleşik Amerika Devletlerinin en yüksek mahkemesinde («Justice of the Supreme Court of the United States») mahdut sayıdaki hâkimlerden biri idi [71]. *Holmes* büyük bir hukuk âlimi ve büyük bir hâkimdi. Onun *Commen Law* hakkındaki muhtasar kitabı dahi anglo-amerikan hukuk literatürünün klâsik eserlerindedir [72]. *Pollock* ile *Holmes* arasındaki arkadaşlık 1874-te başladı ve altmış yıl, büyüğünün ölümüne kadar, devam etti. Bunlar birbirlerine, Atlantığın berisinde ve ötesinde en büyük mümessilleri buldukları *Common Law*'a olan müşterek sevgileri sebebiyle bağlı idiler, fakat başka sahalardaki müşterek alâkaları da aralarında bir bağ yaratıyordu. Bir kaç yıl önce ikisi arasındaki muhabere iki cilt halinde neşredildi ve böylece iki büyük anglo-amerikan hukukçu arasındaki altmış yıllık muhavereye kulak kabartmak imkânını buluyoruz: Bu, hukuk ilminin tarihinde kıymetli bir incidir [73]. Bu muhaberenin içinde bir çok unsurlar yalnız anglo-amerikan çevresini ilgilendirir, fakat hakikî mânasında yüksek seviyeli hukukçuların nasıl insanlar olduklarını merak edenler, «*Pollock - Holmes Letters*» i (*Pollock - Holmes* mektuplarını) okusunlar.

[69] Sir Herbert *Samuel*, *Law Quarterly Review* 53 (1937), s. 173: «Alâkalarının tenevvüü içinde *Pollock* modern bir insan olmaktan ziyade bir rönşans adamıydı («more like a man of the Renaissance than a modern»).

[70] Bunun için krs.: *For my grandson*, s. 52 d.

[71] Geniş ve popüler olan şu biyografiyi krs.: C. D. *Bowen*, *Yankee from Olympus* (Boston 1944), sonunda zengin literatür atıfları vardır. Keza *Pollock-Holmes Letters*'e giris.

[72] O. W. *Holmes*, *The Common Law*, 32. tab'ı Boston 1938. R. Leonhard tarafından Almanca'ya çevrilmiştir.

[73] *The Pollock - Holmes Letters. Correspondence of Sir Frederick Pollock and Mr. Justice Holmes 1874 - 1932*, Mark DeWolfe Howe tarafından çıkarılmıştır; Sir John Pollock (Sir Fr. Pollock'un oğlu) buna bir mukaddeme yazmıştır; kitap 2 cilttir, Cambridge 1942.

Sir Frederick Pollock kendi devrinin en büyük İngiliz hukuk âlimi olmakla kalmıyor, fakat daha ileri giderek, İngiliz hukuku sahasında bugüne kadar yetişmiş olan en ihatalı ilmi şahsiyet sayılmak gerekiyor. Bu kadar çok cepheli olduğu için, Pollock'un başardığı eseri bir mahrece irca etmek zordur. O, İngiliz sâvveti tekâmülünün zirvesine çıktığı zamanda, İngiltere'de her yerden geç inkişaf etmiş olan hukuk ilmini dahilde ve haricte birinci derecede tecessüm ettirmiştir. İngiliz Common Law'unun hülûl ettiği her tarafa onun ilmi nüfuzu uzanıyor. Çok defalar bulunduğu ve konferanslar verdiği Amerika'da vatanında olduğu gibi okunuyordu ve bugün de okunuyor ve kendisine hürmet ediliyor. Hindistan'da, oraya mahsus İngiliz Kanunları hakkında yazdığı büyük eserlerle doğrudan doğruya bir tesir icra etti. Böylece onun tesiri anglo-amerikan hukukunun dünyayı kuşatan çevresini dolduruyor. Fakat bu çevrenin dışında kalan bizler de burada onu şimdi anıyoruz. Bunu yapıyoruz, çünkü hukuk nizamlarını ayıran sınırlara bakmaksızın, üstün şahsiyeti ve kıymeti, doğrudan doğruya ilgilendiğimiz sahanın dışında kalsa bile, takdir ve hayranlıkla karşularız. Bunu yapıyoruz, çünkü Sir Frederick Pollock hukuk âlimi olarak müstesna seviyede bir ideali ifade eder; kendilerine hukukun ilmi ve nazariyatı emanet edilen bütün hukukçular önlerinde onu hedef görmelidirler.

Dr. Andreas B. Schwarz

Türkçeye çeviren :

Doçent Dr. Bülent Davran